

CULTO

Începuturile istoriografiei transilvănene în limba română

Serisul istoric transilvănean în limba română în epoca sa de început nu a fost așezat de cele mai multe ori la capitolul eveniment în istoria istoriografiei, fiind privit cu oarecare reticentă și datorită accepțiunii date caracterului local-provincial. Despre acest orizont restrins al cronicii, referindu-se la scrierea protopopului Vasilie, vorbesc cu diferite nuanțe și precizări, mai mulți autori¹⁴. Desigur, caracterul local al cronicii brașovene este o realitate incontestabilă, dar ei izvorăște din condițiile obiective ale epocii și ale mediului românesc transilvănean; de aceea acest caracter nu trebuie înțeles ca o piedică pentru plasarea scrisului istoric din secolul XVII din Transilvania alături de opera istoriografică în limba română din celelalte două țări românești (cel puțin din acest punct de vedere). De altfel, cronica medievală românească în general îmbracă, aproape în mod exclusiv un caracter local (provincial). Iar scrierile istorice din secolul al XVII-lea din Transilvania, restrinse cantitativ și calitativ, fără o tradiție slavo-română cunoscută și comparabilă cu cea din Moldova, de exemplu, s-au afirmat ca avind un caracter local și pentru că românii ardeleni nu dispuneau de o organizare politică centralizată proprie care să genereze cronica de curte, nici de o clasă feudală puternică și stăpână care să ducă la cronica așazisă boierească. Scrișul istoric transilvănean reflectă de aceea, în chip obiectiv, interesele comunității urbane românești a cărei inițiativă și autonomie relativă se putea manifesta cu precădere pe plan bisericesc. Organizarea bisericească include, prin compensație, și viața politico-socială a comunității orașenești, ca și pe cea culturală, toate lăicizând într-un anumit sens, prin largul avantaj de preocupări „mirene”, pleiada de activități grupate în jurul bisericii și estompând tenta religioasă. În acest spirit, al reflectării aspirațiilor comunității românești circumscrise unui anumit spațiu, Cronica protopopului Vasilie are un caracter local și reprezintă, în înțelesul bun al noțiunii și atât de actual astăzi, prima scriere de istorie locală în limba română¹⁵. Dar această istorie locală prezentă în cronica brașoveană și impusă de mărirea comunității al cărui manifest aspirațional era, e integrată în cadre mult mai largi; cronica respiră în rîndurile sale o atmosferă general transilvăneană și românească. În această cuprindere și prin fondul de idei, nu numai prin aspecte formale, cronica e de interes general românesc. Și nici

nu poate fi altfel dacă ținem seamă de faptul că întreaga activitate economică și culturală a Brașovului în sec. XVI, dar și anterior, reliefează nu o comunitate închisă, ci orientată prin multiple legături spre întreaga Transilvanie, spre Țara Românească și Moldova: biserica se sprijină pe daniile bogate ale domnilor români; preoții brașoveni sînt hirotonisiți în Țara Românească, de ale cărei episcopi depind în anumite perioade; școala românească din Brașov e larg deschisă pentru copiii din tot Ardealul (după cum arată diacul Opera în citatul epilog la Octoib), iar cărțile tipărite aici de Coresi întrec nevoile locale, fiind receptate în întreaga Transilvanie și în regiunile extracarpatic.

În aceste condiții e firesc ca și istoriografia brașoveană să respire o atmosferă general românească. Lucrul e lesne observabil în scrierile istorice din secolul al XVIII-lea (larg deschise și spre univers); dar nici cronica protopopului Vasilie nu este o excepție în acest sens. Chiar datarea evenimentelor în două ere deosebite, „de la zidirea lumii” și „de la Hristos”, față de era proprie brașoveană „de la venirea bulgarilor”, demonstrează că scrierea era de interes mai general¹⁶. În vechea cronică se consemnează cu mîndrie că sibiienii „au poftit” preot de la Brașov și că a fost trimis popa Bratul (strămoș al poetului Octavian Goga); protopopul Vasilie mai amintește de „dorința sfîntă” de care au fost cuprinși creștinii brașoveni cînd au cerut și au obținut sprijin de la Neagoe Basarab pentru zidirea bisericii de piatră. Este consemnată, de asemenea, bătălia de la cetatea Feldioarei, plasată de varianta germană a cronicii în 1528 (față de data corectă — 1529, 22 iunie) ca și încheierea vieții preotului Toma în Țara Românească, precum și hirotonisia popii Miu tot în Țara Românească. Apar eventimente paralele: popa Voicul „s-au pristăvit” în vremea cînd în Țara de la sud de Carpați „doamna Mihnea Voievod iar în Transilvania Batăr Cristof” (Béthor Christophor). În 1583, zice cronicarul, „păstorii bisericii l-au înduplecat pe Petru Vodă Dimitrie Cercel, „fiul Pătrașcului Vodă, domnul muntenesc” să se îngrijească de înzestrarea și înnoirea bisericii. I. Lupăș remarcă în rîndul frămîntărilor de ordin mai general prezente în cronică aducerea la Brașov a preotului Neagoslav din Tirgul de Floci, ca expresie a năzuinței lui Mihai Viteazul de a așeza în orașele din Transilvania oameni de-ai săii¹⁷. Cronica mai înfățișează dărnicia lui Aron Vo-

dă al Moldovei față de biserică, ca și soția papei Mihai alături de judele sas al Brașovului pe lângă Mihai Viteazul care trecuse munții. Tot popa Mihai e trimis ca sol la Radu Șerban spre a pregăti vizita domnitorului muntean în Orașul Co-roanei, vizită care, pe lângă „puternica legătura cu domnia statului”, va fi prilejuit și un contact direct cu românii scheieni și cultura lor. Problemele bisericești interne sînt rezolvate la 1606 cu ajutorul „vlădicii române Teoctist din Belgrad” și al mitropolitului Luca din Tirgoviste, dovînd acest fapt încă o dată puternicele legături cu Țara Românească.

Toate aceste ecouri ample în cronica brașoveană ale vieții politice, religioase și culturale de pe întreg pămîntul românesc demonstrează largă deschidere a acestei istoriografii și se constituie ca izvoare însemnate pentru un mare capitol de istorie culturală românească. Cronicile boierești din secolul XVII din țările române extracarpatică optează mai ales pentru evenimentul politic ca fapt istoric; cronica transilvăneană de nuanță urbană-ecliziastică, prin specificul său, aduce în atenție și fapte valorificabile azi mai ales pentru istoria culturală.

Atmosfera general transilvăneană și românească precum și preocupările vădite de istorie universală sînt și mai pregnant prezente în cronicile și istoriile secolului XVIII scrise la Brașov. Criculația în Transilvania a acestor cronici, insuficient demonstrată și cercetată încă, pune în lumină tocmai acest interes ce depășea spațiul brașovean. Astfel, prezența în cronica rimată numită „Plingerea sfintei mănăstiri a Silvașului” a unor versuri împotriva unirii cu Roma, asemănătoare pînă la identitate unor versuri existente în „Istoria...” lui Radu Tempa, anterioară cu cîteva decenii cronicii rimate, pune problema unei circulații a scrierii brașovene cel puțin în sudul Transilvaniei, cu puternicele sale comunități românești ai căror cărturari erau capabili de o atare recepție. Situația se schimbă însă dacă, în acest caz particular, se va putea demonstra că cronica rimată a fost scrisă tot la Brașov, de către „un călugăr ortodox refugiat aici de la Prisolp”, cum cred O. Șchiav și L. Bot¹⁹, sau că existau în epocă anumite versuri arhetipale care circulau în tot mediul românesc refractar unirii cu Roma.

Valoarea acestei istoriografii e ridicată, între altele și de faptul că Radu Tempa, spre deosebire de Stolnicul Cantacuzino, de exemplu, se dovedește un mare pretuiător al documentului, al actului de cîntărire pe care l reproducese adesea și-l comenta în „Istoria...” sa, considerîndu-l un important izvor.

În această largă cuprindere, istoriografia în limba română din Transilvania, în momentul genezei sale la începutul secolului al XVII-lea, apare fixată pe un teren sigur. Chiar dacă antecedentele sale slavo-române sînt numai presupuse, prin logica lucrurilor, această istoriografie manifestă depline similitudini cu scrisul istoric din teritoriile românești extracarpatici.

De aceea, „Cronica protopopului Vasilie” e comparabilă cu „Letopiseșul Țării Moldovei” al lui Grigore Ureche, cel puțin prin limba română comună ambelor scrieri și prin paralelismul cronologic al acestora. Scrierea brașoveană este un „letopiseș” creat în condițiile specifice ale Transilvaniei; ea reflectă aspirații ale românii ardeleni, dar și privațiunile în care au fost siliți aceștia să trăiască, punînd în lumină rolul de armă în lupta politică pe care nu de puține ori îl avea cultura. De aceea, deocamdată, în comparație cu scrisul istoric al învățaților boieri moldoveni, aceste cronici ardeleni, în speță, Cronica popii Vasilie, apar din punct de vedere al concepției și metodei istorice, cantitativ și calitativ modeste și sînt greu integrabile în marele curent cultural umanist, deși unii cercetători au văzut cu îndreptățire și ecouri umaniste tîrzii în acest scris istoric transilvănean de început²⁰.

Oricum, nașterea scrisului istoric în limba română la începutul secolului al XVII-lea în Transilvania, deși la această dată primul valoric va fi deținut de cronicarii moldoveni și munteni, pregătește terenul fertil pentru schimbarea centrului de greutate în favoarea Transilvaniei, schimbare realizată prin marile sinteze istorice de tip iluminist ale Școlii ardeleni, care, alături de aportul croniceșor moldoveni și munteni, de contribuția Stolnicului Cantacuzino, de cea a lui Cantemir, vor îngloba și această modestă experiență de început.

Deci scrisul istoric brașovean în limba română la începutul secolului al XVII-lea reprezintă nu numai cronologic, ci și prin conținut, o premieră istoriografică transilvăneană și românească cu rădăcini directe adinci în viața internă culturală românească a Transilvaniei și, în speță, a comunității orașenești scheiene, deschisă creator spre mediul său integrant general carpa-to-danubian, spre influența ale lumii umaniste germane etc. Deși încadrată spațial Brașovului și Țării Birsei, datorită specificității modului de viață al românii transilvăneni în epocă, această istoriografie de tip citadin — ecliziastic respiră o atmosferă de interes general românesc, analogă cu rolul de centru interromâneș pe care l-a jucat Brașovul într-o intensă perioadă din evul mediu pînă în zorile epocii moderne, cînd declinul procesului de formare a națiunii va impune țărilor române împlinirea unei unități de tip superior.

„Bulgarii” sînt numiți de cronicarii brașoveni sași și români aici, imigranți, români (vlași) după unii autori, după alții bulgari (slavi), veniți la sfîrșitul sec. al XIV-lea, răsleți ori în mase compacte, din Bulgaria și așezați peste masa autohtonilor formată din români și din scheii (= slavi romanizați). „Descălecare” acestora e în legătură, după unele opinii, cu întinderea stăpînirii turcești pînă la Dunăre în vremea lui Mircea cel Bătrîn.